

סוגיית השבת ויום הכיפורים ביפן ובשנחאי

מלחמת העולם השנייה ומאורעותיה העלו לדיון הלכתי וציבורי כמה שאלות שהפכו רלוונטיות בעקבות התנהלות המלחמה. שאלה אחת שעוררה תשומת לב רבה בעולם ההלכה היתה שאלת חישוב הזמנים ולוח השנה במזרח הרחוק. השאלה עלתה לסדר היום כאשר בני ישיבת "מיר" ופליטים אחרים מצאו מקלט בשנחאי או ביפן, והתעוררה בעיה חמורה בנוגע לשבת וליום הכיפורים.

בשנת תש"ב לקראת הימים הנוראים, פרסם "החזון אי"ש" פסק הלכה האומר שביפן ובמזרח הרחוק חייבים לשמור את השבת ביום ראשון, דהיינו יום אחד אחרי ארץ ישראל. הוא הסתמך על שיטת בעל המאור והכוזרי, ולדעתו אין חולקים עליהם שהקו החוצה את היממות על פני כדור הארץ נמצא שש שעות מזרחה מירושלים. לפי שיטה זו, כדור הארץ מתחלק לשש שעות עד המזרח ולשמונה-עשרה שעות עד המערב. לשיטתו של "החזון אי"ש", הקו החוצה את היממות אינו ממוקם בגריניץ' במעלת האפס, אלא תשעים מעלות מזרחה מירושלים. לפיכך, יפן שייכת למערב ולא למזרח העולם, ולכן ההלכה היא שהשבת שם איננה ביום השבת כפי שנהוג, אלא יש לשמור אותה ביום ראשון.

כאמור, היה זה בסמוך לימים הנוראים, והתעוררה בעיה חמורה ביחס ליום הכיפורים. בכל העולם, ולפי המפות – גם ביפן, חל יום הכיפורים של אותה השנה ביום רביעי בשבוע.

נאמן לפסיקתו, שלח "החזון אי"ש" מברק אל הגולים שברחו, ובהם

כאלה שעזבו את ישיבת "מיר", ובו פסק להם: "אכלו ביום הרביעי וצומו ביום החמישי ואל תחושו לשום דבר." הוא היה משוכנע שזוהי ההלכה וזהו חלק מסוד העיבור המתואר על ידי בעל המאור. סוד העיבור הוא הלכה למשה מסיני.

הנושא עורר מחלוקת גדולה מאוד בין הרבנים בירושלים, בהם הרב מבריסק, ר' ולוולה סלוביצ'יק; הרב הרצוג, שהיה הרב הראשי; הרב איסר זלמן מלצר, שהיה ראש ישיבת "עץ חיים" ונחשב לסמכות עליונה בנושא ההלכה; ובחוף לארץ – הרב מסלוצק, שהיה מורי ורבי, ועמו למדתי תלמוד ירושלמי במשך שלוש-עשרה שנה בביתו; הרב זוין, בעל האנציקלופדיה התלמודית; והרב יחיאל מיכל טיקוצ'נסקי, שנחשב למומחה בנושא המולדות והוציא את הלוח השנתי שקיים עד היום ומקובל כלוח הסמכותי ביותר בארץ. גם אותי צירפו לחבר הרבנים הזה, וכינסו אסיפה של עשרים ושלושה רבנים במלון "ורשבסקי". הפורום הזה נקרא אז "הסנהדרין הקטנה".

הדעות התחלקו כדלהלן: הרב טיקוצ'נסקי טען שיש לקבוע את מעלת האפס בירושלים ולא בגריניץ', שם היא נקבעה באופן שרירותי על ידי אסטרונום שבנה שם מצפה כוכבים וקבע שמנקודה זו, מאה ושמונים מעלות ימינה זה המזרח, ומאה ושמונים מעלות שמאלה – המערב. כשהמזרח והמערב נפגשים, או שמאבדים יממה או שמרוויחים יממה: מי שנוסע ממזרח למערב מרוויח יממה אחת, ומי שנוסע ממערב למזרח מפסיד יממה אחת. הרב טיקוצ'נסקי סבר שמכיוון שלפי ההלכה ירושלים נחשבת לטבור הארץ ולאמצע העולם, צריך לקבוע אותה כמעלת האפס. כך, מקום המפגש בין המזרח למערב, הקו החוצה את היממות, יהיה באוקיינוס השקט. לפי השיטה הזו, יוצא שיפן נחשבת למזרח העולם, ולא למערב כפי שרצה "החזון אי"ש" לקבוע. כך גם יוצא שהשבת היא שבת ויום ראשון הוא יום ראשון, וכך באותה השנה גם ביפן יהיה יום הכיפורים ביום רביעי. זוהי שיטה הגיונית.

אני הצעתי שיטה אחרת, שיטת הרמב"ם, ולפיה קצה המזרח יתחיל מאה ושלוש-עשרה מעלות מזרחה לירושלים, ושם יהיה הקו החוצה. כך נכנסת כל יפן למזרח, וכך נמנעת שם בעיית השבת ויום הכיפורים.

"החזון אי"ש" עמד על דעתו, ואסיפת הרבנים החליטה לשלוח אליו שליח עם מכתב מהרב הרצוג, על מנת לאחד את השורות. אני נבחרתי להיות השליח שינסה להשפיע עליו לחזור בו מפסק ההלכה שלו.

באתי עם המכתב ל"חזון איש". הוא מאוד חיבב אותי – הכרנו עוד מאז שמסרתי לו את הספר הראשון שלי, "נזר הקודש", שעליו הוא כתב לי כמה הערות. כשהגעתי אליו ומסרתי לו את המכתב מהרב הרצוג, הוא שם את המכתב של הרב הרצוג מתחת למפת השולחן, והתחלנו להתווכח בנושא. הוא טען שאין שום חילוקי דעות ביחס לשיטתו של בעל המאור והכוזרי, וטען שכל הראשונים, כולל הראב"ד, הרשב"א, הרמב"ן והריטב"א, סוברים כמו בעל המאור, במיוחד כשהוא טוען שזה חלק מסוד העיבור.

הוא המשיך ואמר שאף אחד לא חולק על כך, גם אחרי שהסברתי לו שיטות אחרות של הרמב"ם ושל "סדר עולם" שנוטה לשיטה אחרת. הוא אמר שכבר שלח ליפן מברק שפוסק "אכלו ביום רביעי וצומו ביום חמישי", והיה לו ברור ללא כל ספק שהיהודים במזרח צריכים לשמור שבת ביום ראשון, ובשבת מותר להם לעשות את כל המלאכות.

בתחילה הוא התלבט לגבי אוסטרליה, כי גם היא נמצאת ברובה הגדול מחוץ לתשעים המעלות המזרחיות של ירושלים, מחוץ לשש השעות של ירושלים. לימים ראיתי בקונטרס שלו, "י"ח שעות", שהוא מצא פתרון שבאוסטרליה, שיש בה קהילה יהודית גדולה, לא יצטרכו לשמור את השבת ביום ראשון, על אף שלפי שיטתו רוב היבשת נמצאת מחוץ לתשעים המעלות של המזרח וכלולה בתוך המערב של העולם.

בפגישה נוכחתי לראות שאת דעתו של "החזון אי"ש" אי אפשר לשנות בשום פנים ואופן. ביקשתי ממנו שיקרא את המכתב מהרב הרצוג אך הוא סירב. אמרתי לו שאם כך, אינני ממלא את השליחות ואצטרך לשלם את הוצאות הנסיעה בעצמי, מפני ששליח שלא ממלא את שליחותו צריך לשאת בהוצאות. בתגובה לכך הוא הוציא את המכתב מתחת למפה וקרא אותו. לאחר מכן, נתן לי אותו בחזרה כדי שאחזירו לרב הרצוג. קראתי את המכתב ונוכחתי לראות שהוא לא דן בעצם השאלה איפה להציב את מעלת האפס ואת הקו החוצה בין היממות, אלא אומר שמכיוון שזהו ספק

מדאורייתא – השאלה היא לחומרא, אם צריך לשמור את היום הראשון ולא את היום השני. הוא נכנס שם לפלפולים וזה היה לא רלוונטי לנושא שלנו, ולכן "החזון אי"ש" לא התייחס למכתב.

כשראיתי שאי אפשר להזיז את "החזון אי"ש" מפסק ההלכה שלו, והבנתי שהוא כבר שלח את המברק בחתימתו ישירות לשנחאי, שם התמקמה ישיבת "מיר", חזרתי לירושלים לאסיפה של "הסנהדרין הקטנה" וסיפרתי לרבנים את השתלשלות העניינים. לא היתה אחדות דעים בין הרבנים ל"חזון איש", ולא יכולנו לפתור כך את הבעיה. הרב מבריסק, זאב ולוולה סולוביצ'יק, והרב מלצר – שהיו מהפוסקים הגדולים של ירושלים – לא הסכימו לפסוק לפי "החזון אי"ש". הם הציעו לשנות את ההוראות מירושלים ושהאסיפה תשלח פסק הלכה שונה.

הגאון ר' איסר זלמן מלצר הציע הצעה לפתרון, והיא התקבלה גם על ידי הרב מבריסק: לכתוב ליהודים בשנחאי שהם חייבים לצום ביום רביעי צום מלא, ושביום חמישי יאכלו פחות מכשיעור, שהוא בין שלושים לשלושים וחמישה גרם. הם יכולים לאכול במהלך היום קילו שלם של מזון ולשתות ליטרים של משקאות, אך עליהם לחלק את האכילה כך שבכל שמונה או תשע דקות יאכלו פחות מכשיעור. כך למעשה ייחשב כאילו צמו שני ימים, יום אחד מלא ויום אחד שבו אכלו לשיעורים, שמבחינת ההלכה נחשב לצום. לגבי השבת – אסור להם לעשות מלאכה בשבת, וביום ראשון עליהם להישמר מלעשות מלאכות מדאורייתא. על איסורי דרבנן ביום ראשון לא כל כך הקפידו.

כולם קיבלו את פסק ההלכה הזה כפשרה, אם כי הרב טיקוצ'ינסקי דבק בטענתו שחייבים לקבוע את ירושלים כמעלת האפס, ומאה ושמונים מעלות מזרחה ומערבה לקבוע את הקו החוצה בין היממות. שלחנו את המברק לשנחאי, ורוב בני הישיבה שם נהגו בהתאם לפסק ההלכה זה.

מעט מאוד היו קנאים לפסק ההלכה של "החזון אי"ש", וסיפרו לי אחר כך שהיו כאלה שנסעו במופגן ביום רביעי שהיה יום הכיפורים, כדי להראות שהם לא קיבלו את פסק ההלכה של הרב מלצר והרב סולוביצ'יק. הם שמרו רק את יום הכיפורים של יום חמישי. אותו הדבר לגבי השבת –

היו מעט חסידים של "החזון אי"ש" שהיו נוסעים בשבת במכוניות, כדי להפגין את הדבקות שלהם בפסק ההלכה שלו, לפיו ביפן השבת צריכה להיות ביום ראשון.

עוד הייתי רווק כשהטילו עלי לנסוע ל"חזון איש" ולנהל איתו את המאבק. תמיד היתה לי הערכה גדולה כלפיו, וידעתי שכל דבר שהוא אומר וכותב – צריך להקדיש לזה שבעה נקיים כדי להבין אותו. הוא היה משכמו ומעלה בפסקי ההלכה, ואף אחד לא פסק הפוך ממנו, אלא למעשה קבעו פשרה שביום רביעי יצומו וביום חמישי יאכלו פחות מכשיעור. גם בעניין שבת לא ויתרו על השבת כשבת, אלא הוסיפו שלא לעשות מלאכות מדאורייתא ביום ראשון. גם אני נהגתי כך כשהייתי ביפן.